

© Noordhoff Uitgevers bv

Grondbeginselen der sociologie

Inzicht in sociale relaties

Hugo de Jager

Albert Mok

Pauwke Berkers

Veertiende druk

Noordhoff Uitgevers Groningen / Houten

Ontwerp omslag:
Omslagillustratie:
Pictogrammen hoofdstukopeningen: Gerd Arntz

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen, e-mail: info@noordhoff.nl

Met betrekking tot sommige teksten en/of illustratiemateriaal is het de uitgever,
ondanks zorgvuldige inspanningen daartoe, niet gelukt eventuele rechthebbende(n) te
achterhalen. Mocht u van mening zijn (auteurs)rechten te kunnen doen gelden op
teksten en/of illustratiemateriaal in deze uitgave dan verzoeken wij u contact op te
nemen met de uitgever.

*Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie
die desondanks onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en
uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen
gegevens houden zij zich aanbevolen.*

0 / 14

Deze uitgave is gedrukt op FSC-papier.

© 2014 Noordhoff Uitgevers bv Groningen/Houten, The Netherlands.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag
niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd
gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij
elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van
reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel
16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen
aan Stichting Reprorecht (postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl).
Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en
andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot
Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060,
2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

*All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval
system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photo-
copying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.*

ISBN 978-90-01-83446-3
NUR 756

Woord vooraf bij de veertiende herziene druk

In alle bescheidenheid maar met gepaste trots presenteren wij – vijftig jaar na de eerste druk in 1964 – deze grondig herziene editie. Die trots lijkt ons gerechtvaardigd, want een klein inleidend boekje is in de loop der jaren uitgegroeid tot een volwaardig leerboek, maar nog steeds ‘bestemd voor al diegenen, die zijn geïnteresseerd in de bijdrage die de sociologie kan leveren tot een beter begrip van sociale verschijnselen, in het bijzonder voor hen die in het kader van een studie of opleiding een korte oriëntatie nodig hebben’, zoals het voorwoord van de eerste druk vermeldde. Daarmee is *Grondbeginselen der sociologie* de langstlopende Nederlandstalige introductie in de sociologie, waarmee hele generaties zijn opgegroeid.

Het algemene leerdoel van ons boek komt tot uiting in de ondertitel ‘Inzicht in sociale relaties’. Anders gezegd: de lezer laten zien hoe mensen op tal van verschillende manieren met elkaar omgaan en hoe sociologen die boeiende processen in woorden proberen te vangen. Wij proberen dat zo duidelijk en eenvoudig mogelijk te doen met de opmerking in het achterhoofd die Albert Einstein ooit maakte: ‘We should make things as simple as possible, but not simpler.’

De ‘oude auteurs’ verwelkomen dr. Pauwke Berkers, die vanaf het begin een grote bijdrage heeft geleverd aan deze veertiende herziene druk. Zoals bij alle eerdere herdrukken is ook bij deze versie sprake van tal van kleinere en grotere veranderingen. Geheel nieuw is een uitgebreide paragraaf (5.1) over socialisatie. Hoofdstuk 16 over cultuur is herschreven en ook in de hoofdstukken 14 (sociale structuren) en 15 (sociale ongelijkheid) is sprake van grote ingrepen. Nieuw zijn ook de pictogrammen van de Duits-Nederlandse grafisch ontwerper Gerd Arntz.

Desondanks is de opbouw in vier afgeronde delen gehandhaafd. Deel I Sociologie als wetenschap is een verkenning van het terrein. Deel II Mensen met elkaar bespreekt aspecten van de omgang van individuen onderling. Deel III Sociale kaders schetst de kleinere en grotere verbanden waarbinnen die omgang plaatsvindt alsmede de daarbij behorende culturen en subculturen. Deel IV Samenleving in evenwicht en beweging behandelt ten slotte de mate van dynamiek die het voorgaande vertoont.

Behouden bleef bij deze herziening ook onze gewoonte op tal van plaatsen in de tekst te verwijzen naar reeds behandelde of nog te behandelen onderwerpen, alsmede naar de ondersteunende website

www.grondbeginselendersociologie.noordhoff.nl

In aansluiting hierop willen wij studenten die een werkstuk of thesis moeten maken, wijzen op het grote belang van bronvermelding. Dat geldt al helemaal voor degenen die professioneel publiceren. Groenman (1956, p. 26) gaf drie redenen waarom het zelfs onze plicht is om die bronnen te vermelden:

- Eerlijkheid: de lezer kan controleren of er juist en volledig is geciteerd.
- Bescheidenheid: anderen krijgen (terecht) de eer van hun bijdragen aan de wetenschap.
- Bijdragen aan de wetenschap: door de verbinding tussen diverse publicaties te leggen wordt de wetenschap een bouwwerk waarbij bronvermelding dienst doet als cement.

Wij voegen daar nog aan toe dat de student daardoor beseft dat zo'n bouwwerk alleen kan bestaan dankzij hetgeen door talloze anderen eerder al is gevonden en bedacht. Bovendien dreigt door citeren zonder bronvermelding het gevaar van plagiaat, dat een belangrijke vorm van wetenschapsfraude is.

Het zou Prof. Sj. Groenman ongetwijfeld genoeg hebben gedaan als hij had geweten dat twee van zijn Utrechtse studenten deze mijlpaal voor de Nederlandse sociologie hebben bereikt.

De schrijvers

Bussum
Maastricht
Rotterdam
najaar 2013

Inhoud

Inleiding 9

DEEL 1

Sociologie als wetenschap 13

1 Wat verstaan we onder sociologie? 15

- 1.1 Waarneming 16
  - 1.2 Zingeving 17
  - 1.3 Referentiekader 19
  - 1.4 Selectiviteit 20
  - 1.5 Definitie van de situatie 22
- Samenvatting 25

2 Sociologie als wetenschap 27

- 2.1 Ontstaan van de sociologie 27
  - 2.2 Omschrijving van sociologie 31
  - 2.3 Waardevrijheid en object 34
  - 2.4 Sociologie nader omschreven 36
- Samenvatting 39

3 Betekenis van de sociologie 41

- 3.1 Twijfel en verwondering 41
  - 3.2 Sociologie overbodig? 42
  - 3.3 Sociologie bedreigend? 45
  - 3.4 Onbedoelde gevolgen? 46
  - 3.5 Maatschappelijke betekenis van de sociologie 49
- Samenvatting 51

4 Sociologisch taalgebruik 53

- 4.1 Vaktaal en spreektaal 53
  - 4.2 Sociologische terminologie 56
  - 4.3 Begrippen 58
  - 4.4 Termen 61
  - 4.5 Definities 62
- Samenvatting 65

DEEL 2

Mensen met elkaar 67

- 5 Mens en medemens 69**
  - 5.1 Socialisatie 69
  - 5.2 Visies op samenleven 71
  - 5.3 Sociale situatie en gedrag 76
  - 5.4 Verbijzonderingen 77
  - Samenvatting 82

- 6 Waarden, normen en verduurzaming daarvan 85**
  - 6.1 Verwachtingen, voorstellingen en patronen 86
  - 6.2 Bestaan en ontstaan van collectieve opvattingen 89
  - 6.3 Vertraging 94
  - 6.4 Waarden, normen en instituties nader bezien 96
  - 6.5 Consensus en dissensus 98
  - Samenvatting 103

- 7 Vormen van sociale dwang 105**
  - 7.1 Officiële en officieuze moraal 106
  - 7.2 Sociale controle en consensus: drie visies 108
  - 7.3 Macht en dissensus 111
  - 7.4 Sancties 114
  - Samenvatting 118

- 8 Afwijkend gedrag en conflict 121**
  - 8.1 Deviantie als gedrag 121
  - 8.2 Deviantie als sociaal proces 125
  - 8.3 Conflicten 130
  - Samenvatting 132

- 9 Tussenmenselijke relaties 135**
  - 9.1 Interactie en communicatie 135
  - 9.2 Pseudocommunicatie en non-verbale communicatie 139
  - 9.3 Roddel 141
  - 9.4 Interactie: drie benaderingen 143
  - 9.5 Sociale relaties 143
  - Samenvatting 145

- 10 Positie, status en rollen 147**
  - 10.1 Sociale posities 148
  - 10.2 Sociale rollen 150
  - 10.3 Rollenconflicten 156
  - Samenvatting 162

- 11 Rolattributen, statussymbolen en stereotypen 165**
  - 11.1 Rolattributen en statussymbolen 165
  - 11.2 Beeld en werkelijkheid 169
  - 11.3 Stereotypen en vooroordelen 170
  - Samenvatting 173

DEEL 3

Sociale kaders 175

12 Kenmerken van groeperingen 177

- 12.1 Groeperingen 178
  - 12.2 De indeling van Merton: groep, collectiviteit en categorie 187
  - 12.3 Netwerken 191
- Samenvatting 194

13 Het behoren tot groeperingen 197

- 13.1 Soorten groeperingen 198
  - 13.2 Aantrekkelijkheid van groeperingen en onderlinge waardering 200
  - 13.3 Netwerken en netwerkanalyse 201
  - 13.4 Betekenis van groepen, collectiviteiten en netwerken 204
  - 13.5 Betekenis voor de samenleving 207
  - 13.6 Etnocentrisme en sociocentrisme 207
- Samenvatting 210

14 Sociale structuur 213

- 14.1 Het begrip structuur 214
  - 14.2 Structuur en structurering 216
  - 14.3 Organisatie en bureaucratie 218
- Samenvatting 223

15 Sociale ongelijkheid 225

- 15.1 Sociale ongelijkheid bestaat op allerlei gebied 226
  - 15.2 Sociale stratificatie 230
  - 15.3 Vormen van sociale ongelijkheid 236
  - 15.4 Stand en kaste 241
  - 15.5 Klassenmaatschappij 242
  - 15.5 De kennismaatschappij is een open, mobiele maatschappij 244
  - 15.7 Netwerkmaatschappij 249
- Samenvatting 255

16 Cultuur 257

- 16.1 Cultuur als manier van leven 258
  - 16.2 Aspecten van cultuur 259
  - 16.3 Subculturen en dominante cultuur 269
  - 16.4 Cultuur als vorm van artistieke expressie en communicatie 275
  - 16.5 Tot besluit 279
- Samenvatting 280

17 Cultuuroverdracht 283

- 17.1 Cultuuroverdracht in drie dimensies 284
  - 17.2 Enculturatie en acculturatie 287
- Samenvatting 293

DEEL 4

Samenleving in evenwicht en beweging 295

18 Stabiliteit en verandering 297

- 18.1 Oorzaken van verandering 298
  - 18.2 Socio-culturele verandering 302
  - 18.3 Endogene factoren in sociale verandering 305
  - 18.4 Exogene factoren in sociale verandering 311
  - 18.5 Innovatie en diffusie 313
  - 18.6 Aspecten van verandering 315
  - 18.7 Sociale verandering nader gedefinieerd 319
- Samenvatting 322

19 Functieanalyse 325

- 19.1 Onderlinge samenhang en wisselwerking: functies 326
  - 19.2 Soorten functies 327
  - 19.3 Functieanalyse nader beschouwd 332
- Samenvatting 335

20 Sociale bewegingen en socio-culturele verandering 337

- 20.1 Sociale problemen 338
  - 20.2 Sociale bewegingen en collectief gedrag 340
  - 20.3 Typen sociale bewegingen 344
  - 20.4 Sociale bewegingen afgegrensd – ideologie en organisatie 346
  - 20.5 Sociale bewegingen, verandering, futurologie 350
- Samenvatting 351

Begrippenlijst 352

Antwoorden tussenvragen 373

Literatuuroverzicht 390

Illustratieverantwoording 397

Register 398

Over de auteurs 407

Inleiding

Deze inleiding in de sociologie biedt veel stof tot nadenken over het brede veld waar deze wetenschap over gaat: het samenleven van grotere of kleinere aantallen mensen. Het gaat daarbij om de sociale aspecten ervan. *Sociaal* komt van socius, maat of (met)gezel en bij het Latijnse socialis gaat het om de gemeenschap ofwel de maatschappij.

Sociaal is een algemene term ter aanduiding van alles wat voortkomt of is voortgekomen uit gedrag van mensen met elkaar. Het gaat dus om de wisselwerking tussen mensen (*interactie*). Daarbij zijn sociologen vooral geïnteresseerd in gedragingen die een zekere mate van duurzaamheid en regelmaat vertonen. Een voorbeeld: als Jan in ruil voor een blauw oog Piet een bloedneus slaat, is dat misschien slechts een eenmalig gebeuren. Maar een socioloog spitst de oren als blijkt dat Jan en Piet niet zomaar een paar jongens zijn die zomaar ruzie over zomaar een onderwerp hebben, maar dat vaker jongens met dezelfde sociale achtergrond als Jan en Piet over juist dat onderwerp op de vuist gaan.

Het boek is onderverdeeld in vier delen, elk met een bepaald aspect van de sociologie die in grote lijnen als volgt te kenschetsen zijn.

Het *eerste* deel behandelt kort de sociologie als wetenschap en wil duidelijk maken wat onder sociologie wordt verstaan, wat haar oorsprongen zijn, hoe sociologen tewerk gaan en ten slotte van welke begrippen zij zich daarbij bedienen. Begrippen, termen en definities zijn, naast methoden en technieken van onderzoek, belangrijke werktuigen voor iedere socioloog.

In het *tweede* deel wordt ingegaan op bepaalde aspecten van contacten tussen mensen: waarden en normen, sociale dwang, afwijkend gedrag en conflict, posities, rollen, statussymbolen en wat er verder zoal van invloed is. Regelmatig wordt, hier en elders, verband gelegd tussen theorie en praktijk, want sociologisch kijken naar de samenleving is voor iedereen van belang. Dat geldt zeker voor allerlei beroepsbeoefenaren die zich met mensen bezighouden.

Het *derde* deel handelt over kleinere en grotere sociale verbanden waarvan mensen deel uitmaken. Daarbij is het begrip structuur uitermate belangrijk. Structuur is de wijze waarop een samengesteld geheel, zoals een samenleving, is opgebouwd uit onderdelen: individuen en allerlei groeperingen. Vandaar ook het begrip sociale structuur: het geheel van posities binnen groeperingen en de min of meer duurzame sociale relaties tussen de bekleders van die posities. Het begrip structuur is daarom zo belangrijk, omdat wij in onze zeer individualistische maatschappij sterk geneigd zijn ons en andermans gedrag vooral te zien als voortkomend uit de bedoelingen, strevingen en eigen keuzen. Daardoor zijn we ons vaak zo weinig bewust van structurele invloeden op ons gedrag. Ooit was een politieke slogan 'Het is zo fijn om jezelf te zijn'. Het was frappant hoeveel mensen besloten op ongeveer dezelfde manier zichzelf te zijn. Al in 1893 liet Durkheim zien hoezeer

zelfs een hoogstpersoonlijke beslissing als zelfdoding mede bepaald wordt door bepaalde structuurkenmerken, zoals de economische situatie of het gebrek aan politieke stabiliteit. Hetzelfde blijkt ook te gelden voor onder andere partnerkeuze, echtscheiding en kindertal. Dergelijke invloeden bracht iemand eens tot de (paradoxe) uitspraak dat de maatschappij niet bestaat maar wel invloed uitoefent. En hetzelfde geldt voor het in dit deel besproken onderwerp cultuur.

Wij maakten in hoofdstuk 6 al kennis met onderdelen van cultuur: waarden, normen en instituties. In dit deel komt hun samenhang met andere cultuurelementen als grotere eenheden aan de orde. Ook de overdracht daarvan wordt in breder perspectief geplaatst dan in hoofdstuk 13 bij het onderwerp socialisatie gebeurde.

In deel vier ten slotte komt de wisselwerking tussen stabiliteit en verandering aan de orde: wat houdt een bestaande toestand in stand en wat leidt tot verandering. Een apart hoofdstuk (19) besteedt aandacht aan een specifiek sociologische manier om onvoorziene gevolgen van menselijk handelen te onderkennen: de zogeheten functieanalyse.

Ieder hoofdstuk begint met het noemen van een of meer *grondbeginselen*, geheel in lijn met de reeds jaren bestaande titel van dit boek, waar we ondanks de herziening niet van hebben willen afwijken. Deze grondbeginselen vormen de basis, het uitgangspunt van de beschouwingen die in het betreffende hoofdstuk aan de orde komen. In de korte *inleidingen* op de verschillende hoofdstukken wordt bovendien een verbinding gelegd met wat reeds behandeld is en/of met wat nog komt.

Ieder hoofdstuk behandelt een of meer samenhangende thema's. Tijdens het lezen worden op wisselende momenten *tussenvragen* gesteld. Deze zijn vaak toegesneden op de actualiteit en bevatten ook stof voor discussie of overdenking. Op die vragen is lang niet altijd eenduidig antwoord mogelijk. Maar voor wie een hint wil, is voor haast alle vragen een mogelijk antwoord of een deel daarvan achterin het boek te vinden. Soms wordt de lezer bij zo'n antwoord op het paard geholpen en valt hij er bij een volgende vraag weer (half) af. Dat kan het overdenken stimuleren.

Na elk hoofdstuk volgt een bondige *samenvatting*, wat vooral bij de langere hoofdstukken zijn nut kan hebben.

Ten slotte is het onze stellige overtuiging dat de theorieën en inzichten die we aanreiken om de samenleving te beschouwen en te analyseren ook in meer algemene zin nuttig zijn. Iedere lezer zal in onze complexe maatschappij immers ook als staatsburger moeten functioneren. Wij hopen dat dit boek op een prettige manier hieraan bijdraagt.